

İSED

İlim, Sanat ve Edebiyat Dergisi

Cilt II, Sayı 3, Haziran 2022

Makale Adı /Article Name

HÜSREV Ü ŞİRİN VE CAN U CÂNÂN
MESNEVİLERİNDE
KADIN KAVRAMI VE KADINLAR

THE CONCEPT OF WOMEN
AND WOMEN IN THE
MASNAVIS OF HÜSREV Ü ŞİRİN
AND CÂN U CÂNÂN

Yazar

Nurşen ÖZTÜRK

Siirt Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı Yüksek Lisans
Öğrencisi, e-mail: nursenozturk3447@gmail.com , ORCID: 0000-0003-1103-9085

Yayın Bilgisi

Yayın Türü: Araştırma Makalesi

Gönderim Tarihi: 10 Nisan 2022

Kabul Tarihi: 15 Haziran 2022

Yayın Tarihi: 31 Haziran 2022

Kaynak Gösterme

Öztürk, N. (2022). Hüsrev Ü Şîrîn Ve Can U Cânân Mesnevilerinde Kadın Kavramı ve Kadınlar.
İlim, Sanat ve Edebiyat Dergisi, 2 (1), s.1-9.

Ek Beyan: Yazar etik kurulu onayı belgesinin gerekmediğini belirtmiştir.

Öz

16. yüzyıl şairi Celîlî ve 18. yüzyıl şairi Refî'-i Âmidî-i konu olarak Hüsrev ü Şîrîn ve Can u Cânân (Hüs ü Aşk'a Nazire) hikâyelerini ele alıp birer çift kahramanlı aşk mesnevisini nazmetmişlerdir. Ancak konusuyla birlikte farklı özelliklere de sahip olan birer mesnevi nazmetmişlerdir. Bu çalışmada her iki mesnevideki kadın kavramının mahiyeti ve kadın kahramanların fiziksel, psikolojik, toplumsal ilişkileri, aşk duygusuna karşı duruşları, kadının kadın ile iletişimi gibi hususlarda belirli incelemeler yapıp bu incelemeler dâhilinde bazı çıkarımlar elde edilmiştir. İki eserin yazılış tarihleri arasında uzun bir zaman farkının olması, her iki eserin de çift kahramanlı aşk mesnevisi özelliği taşınması, içerik olarak kadın temasına sık sık yer verilmesi, eserlerin dönemin ahlak ve kültürel değerlerini barındırıyor olması, Cân u Cânân mesnevisi hakkında daha detaylı çalışma yapma isteği gibi hususlar söz konusu olup bu çalışma için bu eserler seçilmiştir. Aşk mesnevisinde söz konusu olan kadınların dönemin ahlak yapısına uygun şekilde tasvir edilişi, namuslu- iffetli olmak, gururlu olmak, erkeği ancak güzelliğiyle etkileyen kişiler olmak, kadının var oluşu ya sevgili yoluyla ya da aile değerleri yoluyla kabul edilişi gibi hususlar tespit edilmiştir. Dönemin kadın profilini tanımlamamızda ve Türk Edebiyat tarihinde kadın varlığının oluşum biçimini ortaya koymamızda söz konusu olan bu iki eser çalışmamıza kaynaklık etmiştir.

Anahtar kelimeler: aşk mesnevisi, kadın, toplumsal değerler, Hüsrev ü Şîrîn, Can u Cânân

Abstract

The 16th century poet Celîlî and the 18th century poet Refî'-i Âmidî-i took the stories of Hüsrev ü Şîrîn and Can u Cânân (Hüs ü Aşk'a Nazire) as the subject and wrote a love masnavi with two heroes each. However, they wrote a masnavi that has different characteristics along with its subject. In this study, certain examinations were made on the nature of the concept of woman in both masnavis, the physical, psychological and social relations of the female protagonists, their stance against the feeling of love, the communication of the woman with the woman, and some inferences were obtained within these examinations. There are issues such as the fact that there is a long time difference between the writing dates of the two works, that both works have the characteristics of a love masnavi with two heroes, that women are abundantly included in the content, that the works contain the moral and cultural values of the period, and the desire to conduct a more detailed study about the Cân u Cânân mathnawi. These works were selected for this study. In the love masnavi, issues such as the depiction of women in accordance with the moral structure of the period, being chaste, being proud, being the ones who impress men only with their beauty, the existence of women are accepted either through a lover or through family values. These two works, which are in question in defining the female profile of the period and revealing the formation of women's existence in the history of Turkish Literature, have been the source of our study.

Key Words: love mathnawi, women, social values, Hüsrev ü Şîrîn, Cân u Cânân.

Giriş

Çalışmanın temelini oluşturan kavram “kadın “, TDK sözlüğünde; 1. İsim erişkin dişi insan, hatun hatun kişi, zen 2. Sıfat analık veya ev yönetimi bakımından gereken erdemleri becerileri olan 3. İsim mecaz hizmetçi bayan şeklinde tanımlanmıştır. Kadının toplumdaki anlamsal karşılığı gerek eski dönemlerde gerek günümüzde paralellik göstermektedir. Kadın kavramının, kadına yüklenen anlamın dönemin sosyokültürel, siyasal, dinsel ve coğrafi etkilerle değişim gösterdiği bilinse de her dönemde kadının belli kalıplar ile değerlendirildiği kabul edilmelidir. “Erişkin dişi” adlandırması ile bir kadının kadın olabilmesi için büyümüş olması gerektiği, “hatun” eş zevce anlamında olduğu , “analık” ile ev işi gören becerisi olan kişinin kastedildiği, “hizmetçi bayan” diyerek kadının temel yükümlülüğünün hizmet etmek olduğuna işaret edilmiştir. Çalışmamızda baz alıp inceleme materyali olarak kullandığımız Hüsrev ü Şîrîn ve Cân u Cânân, mesnevi nazım şekli olan bu iki edebiyat eseri de kadının toplumdaki yerinin, sıfatının zamansal uzantıda pek bir değişime uğramadığını göstermektedir. Hüsrev ü Şîrîn ve Cân u Cânân mesnevilerinde yer alan kadın kahramanların fiziksel, psikolojik özellikleri, ahlaki değer yargıları (bu değer yargıları şair tarafından kahramanlara atfedilen özellikler olup dönemin kadın anlayışını ifade etmektedir), kadının kadına davranışı, aile ve sosyal çevre ile iletişimi, kadının aşk hayatındaki rolü gibi hususlar değerlendirmiştir. Mesnevî nazım şeklinin seçilme gerekçesi klasik Türk edebiyatında kadın kahramanların büyük ölçüde aşk mesnevilerinde yer alması, mesnevi nazım şeklinin kaleme alma kolaylığından daha uzun anlatılar olması, şairlerin eserlerinin hacmini, sanatsal değerini estetiğini artırmak için kadın tasvirlerine bolca yer vermesi, kadının hayattaki var oluşu aşk, evlilik, arzu edilen bir varlık olarak görülmesi gibi nedenlerdir.

1

Çalışmada Hüsrev ü Şîrîn ve Cân u Cânân mesnevilerinin tercih edilmesinin temel sebebi hem iki farklı zaman diliminde çizilen kadın imajına hakim olabilmek hem de eski Türk toplumunda genel kadın tanımına ulaşarak bu kadını günümüz kadın tanımıyla mukayese edebilmektir. Alegorik bir aşk mesnevisi olmasına rağmen dönemin kadın portresini Cânân adlı kahramanda detaylı olarak görebilmemiz dikkatimizi Cân u Cânân mesnevisine yöneltmiş ve bu mesnevinin Hüsn ü Aşk’a Nazîre olarak yazılmış olması bizde bu eser hakkında daha fazla inceleme yapma isteği doğurmuştur.

1. Hüsrev ü Şîrîn mesnevîsinde yer alan kadın kahramanların özellikleri

1.1 Şîrîn :

Hikâyenin baş kahramanı olan Şîrîn, eşsiz güzelliğe sahip olan genç bir kız olarak karşımıza çıkmaktadır. Hikâyede Şîrîn’in doğumu, bebeklik-çocukluk dönemi ile ilgili bilgi bulunmaktadır. Şîrîn’in güzelliğinin hikâyede iki erkek tarafında anlatıldığı görülür. Biri, ona âşık olan Hüsrev’in nedimi diğeri de Hüsrev’in kendisidir. Kadının güzel oluşu bir erkeğin onu beğenmesine bağlanmış bir değerdir.

Sanasın gerdenidür şem- i kâfur

Yüzi ol şem’üzre şü’le-i nur. (Kazan Nas,2017: 177 s./403 b)

Peri gibi güzel olan kadın “ dürr- i şeb-çerağ , hûr , nûr , aks-i mâh , hurşid, nîlüfer- i ter “ gibi kelime ve tamlamalar ile anlatılmaktadır. Saçına taktığı çengel saçına halka halka parlaklık verir, alını güneşin doğuş ümidi gibi, kaşları siyah, mis kokulu, dudakları şeker, ağzı küçük inci örten bir perde, gerdanı beyaz, yüzü güneş, nur alevi gibi parlak büyüleyici bakan gözleri şeklinde güzelliği uzun uzun anlatılmaktadır.

İdüp ihsan- ı lutfi – ı bi- nihayet

Anı kılmış veli-‘ahd-ı vilayet.

(Kazan Nas,2017: 178 s./417 b)

Eşsiz ve büyüleyici güzelliğiyle birlikte Şîrîn'in kişilik özellikleri de vurgulanmaktadır. Şîrîn zengin, güzel huylu üç yüz asilzade cariyesi olan, Mehîn Banu' nun yeğeni veliahtı, çok iyi ata binen, iyi kılıç kullanan ve ok atmakta başarılı olan bir kadın olarak tasvir edilmektedir. Şîrîn'in eğitilmiş yetenekli oluşuyla birlikte cesur bir kadın oluşu da vurgulanmaktadır. Hikâyede kendisine saldırmakta olan bir aslanı kılıcı ile öldürür.

Ol ahu şîre şöyle urdu şemşir

Ki bir ferseng yer gitdi ser- i şîr.

(Kazan Nas,2017: 203 s./754 b)

Şîrîn ona âşık olan Hüsrev'e resim yolu ile âşık olur ve onun uğruna yola çıkar. Kararlılığı ve cesur oluşu bir kez daha vurgulanmaktadır. Şîrîn ona âşık olan Hüsrev için yola çıkmış olsa da sevgilisine başta kavuşamaz ve sabır ile onu bekler. Olayların gelişimi ile sevgilisi Hüsrev onun evinde Mehîn Banu tarafından misafir edilir bunu duyan Şîrîn kaçtığı evine geri döner. Şîrîn Mehîn Banu'nun ona ettiği nasihatler ışığında namuslu, muhafazakâr, evlenmeden sevgiliyle yakınlaşmanın doğru olmayacağını bilen kadın rolünü alır. Şîrîn sevgilisi Hüsrev ona yakınlaşmak isterken sevgilisini reddederek toplumun idealize ettiği kadın olur. Ayrıca Ferhâd ile görüşmesinde de perde arkasında durması yine Şîrîn'in muhafazakâr oluşu ve namus kavramının önemi vurgulanmaktadır.

Şîrîn sadece aşk kadını olarak değil bir otoriter güç olarak da varlık göstermektedir. Mehîn Banu'nun ölümünden sonra devletin başına geçer ve iyi bir padişah olur.

Egerçi oldı bir şah- ı muzaffer

Veli candan geda- yı 'ışk - ı dil- ber.

(Kazan Nas ,2017: 241 s./1262 b)

Aşk hayatında Şîrîn'in muhafazakâr oluşu sevgiliyi gücendirir ancak Şîrîn'in davranışından emin olması, gururlu olması ona sabırlı olmasını öğretir. Hikâyenin başında görmeden âşık olduğu sevgilisi için yola çıkacak kadar cesur olan kadın namusu için sevgilisinin ona gelmesini bekleyecek kadar da gururludur. Bununla birlikte Şîrîn sadık bir sevgilidir, sevgilisi başka bir kadın ile evlenmiş olsa dahi sadakatini bozmadı. Şîrîn anlayışlı, merhametli, duygulu bir kadındır.

Şîrîn sevgilisinden ayrı kaldığı sürede sükûnet içinde yaşamayı öğrenir ve kaderin onları birleştirmesini sabırla bekler. Sevdiği adamın başka bir kadınla evlenmiş olması onun aşkının bitmesine neden olmaz aksine üzer ancak yine de vuslatı bekler. Rakibi öldükten sonra sevgilisinin de onu istediğini bilerek evlenmeye razı olur. Hikâyenin sonunda Şîrîn onu seven Hüsrev'in ölümüne dayanamayıp onsuz yaşamayı manasız bularak kendini öldürür. Kadın erkek uğruna yaşayan kişi konumundadır.

Şîrîn onu seven Hüsrev'in aksine inançlı bir kahraman olarak şairin adeta idealize etmek istediği bir kadın portresidir.

Tamam itdi çü erkan- ı namazı

Gönülden kıldı Allaha niyazı.

(Kazan Nas ,2017: 202 s./742 b)

1.2 Meryem :

Şîrîn'in rakibi rolünde olan bu kadın padişahın kızıdır. Şîrîn'in sevgilisi olan Hüsrev'ine ilk eş ve bir erkek çocuk sahibi anne konumundadır. Fiziksel özellikleri düzgündür. Nehir gibi boyu vardır, yüzü gül ve bahar gibi, dudakları şeker, dişleri inci, cemali hürrem bağı gibi tasvir edilmiştir. Güzellik unsurları betimlenerek okuyucuya sunulan kadın, padişahın kızı olması ile varlığı vücut bulmuş, eşine ve evine sadık olmasıyla da ideal kadın rolünde verilmiştir.

Meryem'in kadın olarak hikâyede yer alması iki yol ile olur. İlki babasının gücü ikincisi eşinin varlığı. Bunun dışında Meryem'in hikâyede yer alması nadirdir. Kaderin kabulleniş timsali olan bu kadının kendine dair hürriyeti görülmemektedir.

Meğer virmişdi bir kız Kaysere Hak

Gül- i ruhsar- 1 bag- 1 hüsne revnak (Kazan Nas,2017: 232 s./1140 b)

1.3 Mehîn Banu :

Şîrîn'in gelişmesinde önemli rol oynayan ve hükümdar olan bu kadın, ülkesinin adaletli, akıllı, anlayışlı hükümdarıdır. İnançlı olan bu kadın şairin adeta Türk toplumunun anlayışının temsili için seçtiği kişi konumundadır. Mehîn Banu evli değildir, çocuğu yoktur. Bu nedenle yeğeni Şîrîn'i yanına alır ve velihtı olacak şekilde yetiştirir.

Yeğenin kaçmasına büyük üzüntü duyar ancak yeğeni Şîrîn geri dönünce anlayışlı bir şekilde onunla iletişim kurar. Burada açık bir şekilde Şirin tarafından bulunan bir aşk itirafı yoktur, ancak yeğeninin âşık olduğunu anlayan Mehîn Banu ona iffetli muhafazakâr bir kadın olmasını öğütler ve evlenmeden bir erkekle yakınlaşmanın doğru olmayacağını söyleyerek onu uyarır. Mehîn Banu namus kavramının değerini farkında olup bunu taşıyan bir kadın tipidir. Anlayışlı ve yönlendiren korumacı yapısı ile ön plana çıkmaktadır. Mehîn Banu Şîrîn'in duygularına saygı duyacak kadar anlayışlı, kendini muhafaza etmesini isteyecek kadar da muhafazakâr ve dindar bir kadındır.

Mehin Banu didi ey kebg-reftar

Bilürem dama olmuşsun giriftar (Kazan Nas,2017: 222 s./1004 b)

Açılma gül gibi meclisde zinhar

Sakin kim bülbülün minkarıdur har. (Kazan Nas ,2017: 223 s./1017 b)

Mehîn Banu Şîrîn'e uzun uzun nasihat ederken sevgilisi Hüsrev'in bir şah oluşuna, zengin, güçlü oluşuna aldanmamasını söyler, eğer o şah ise biz de mahız der ve kendilerinin zaten güçlü olduklarına değinerek yeğenin bir erkeğe maddi ihtiyaç kaygısı ile yakınlaşmaması gerektiğini belirtir. Kendinden emin bu hükümdar kadın kendi gibi güçlü hür bir kadın yaratmak ister.

Dime ki şahdur Hüsrev zeber-dest

Gerek kim damenünden dest ide pest. (Kazan Nas,2017: 223 s./1024 b)

Fiziksel özelliklerden ziyade ahlaki yönüyle ön planda tutulan bu kadın bize ayrıca bir kadının güzellik temsilcisi olması için bir erkeğe ihtiyaç duyulduğunu göstermektedir. Nitekim bir kadının güzelliği, fiziksel özellikleri ancak bir erkeğin etkilenmiş olması yolu ile önem kazanır gibidir. Ayrıca Hüsrev'i misafir etmesi konuk sever yapısını, meclis hazırlatması eğlenceye olan ilgisini de göstermektedir.

1.4 Acuze kadın :

“gözleri zehir dolu bir şişe , kabire benzeyen ağzının üstündeki burnu , tabut gibidir . Yarık ağzı, sanki adem dehlizi; iki dudağı ise gam ve keder kapısıdır. Yırtık bir pabuca benzeyen ağzı, burnunun tepesine kadar yırtıktır ve temiz değildir. Alnı tahtadan eski bir duvar; kaşı bu duvar üstünde siyah bir yılan gibidir. İki memesi tek yumruk; sırtı ise o yumruğun duvarı gibidir. Yüzü kara; gözü nefis yağlı dolu bir şişe gibidir. Ağzı içindeki dili konuşmak için hareket etse sanki mezar içinde bir yılanın başı hareket eder. “ (Kazan Nas , 66 s.)

Bulurlar bir 'acuze dehr bigi

Gözü bir şişe- i pür-zehr bigi. (Kazan Nas ,2017: 265 s./1574 b)

Hikâyede bu kadın tamamıyla çirkinliği ve kötülüğü bünyesinde taşıyan hilekar bir kişidir. Kadın ya çok güzel ya çok çirkin olur. Acuze kadın Şîrîn'e âşık olan diğer erkek kahramanın (Ferhâd) ölümü için hikâyeye dahil edilen kişidir.

1.5 Şîrîn'in cariyeleri

Üç yüz tane eşsiz güzel cariyeye Şîrîn'i yalnız bırakmaz beraber eğlenceler avlar düzenleyip zaman geçirirler, derdine ortak olan cariyeler Şîrîn'in koruyucuları konumundadır. Şîrîn Hüsrev'in resmini görüp âşık olurken cariyeleri resmi saklarlar peri götürdü diyerek Şîrîn'i korumak muhafaza etmek isterler. Cariyeler iffetli olmanın, sahiplerinin uğruna yaşamanın temsilidir.

Bilesince olur üç yüz kamerveş

Ki bürka ' alsa salur cana ateş. (Kazan Nas ,2017: 179 s./418 b)

2. Cân u Cânân mesnevisinde yer alan kadın kahramanların özellikleri ve Hüsrev ü Şîrîn mesnevîsinde yer alan kadın kahramanlarla mukayesesi

2.1 Cânân :

Hikâyede, baş kahraman olan Cânân doğumu ile birlikte hikâyede varlığını göstermektedir. Kabilede yaşanan tuhaf bir olay olarak tanımlanan bu doğum Cânân ve sevgilisi Can' nın dünyaya gelişleridir.

Ol gice cihana geldi hakkâ

İki veled- i necib ü hem-ta. (Üstüner ,2020: 34 s./267 b)

Bu iki çocuğun nişanı daha bebek iken yapıldı. Güneş gibi parlak olan bu kız ay alımlı, güneş yüzlü, uzun boylu, hilal kaşlı, ceylan gözlü yakut misali, mercan dudaklı, siyah saçlı, kulağı yaban güllü gibi narin, mis kokulu, beyaz gerdan, göğüsleri parlak turuncu ay, dudağı nur gonca saçları lüle, yanak ateşten bir parça, elleri kınalı parmakları beyaz, zarif ince belli, rengârenk elbiseler içinde bir güzellik timsali olarak uzun uzun tasvir edilmiştir.

Bir mâh – cebîn mihr- tal'at

Pertev – dih – i çarh- ı nâz u nahvet. (Üstüner ,2020: 48 s./387 b)

Bu güzel kadın sevgilisi Can ile birlikte okula gönderilir, kadının eğitimine değer verilmiştir. Sevgilisinin ilgisinden mahrum olan Cânân sitem ve ah eder, keder ve üzüntüye düşer, hastalanır. Cânân eğitim alan bir kadın olsa dahi daha üstün bir vasfı varsa oda aşkın cefa çeken aşığı olmaktır. Cânân sürekli sevgiliyi düşünen bir kadın halindedir. Onsuz yaşamayı manasız bularak ancak onunla mutluluğu yakalayabileceğine inanır.

Şîrîn kahramanı, sevgili için çektikleri cefa ve sabır, güzellik gibi hususlarda ortaklık gösteren Cânân, Şîrîn' den farklı olarak iffetlik için aşkın kederine boyun eğmez, sevgilisinin onun hakkında kötü düşüneceği fikri sadece onun sükûnet göstermesini sağlar. Cânân'ın dadısı ile olan tartışmalarında dadı her ne kadar Canan'ın utanmasının gerektiğini aşkını kimseye söylemeden bir sır olarak saklamasını gerektiğini söylese de Cânân bu fikri doğru kabul etmez aksine aşkıdan ve aşkının ona çektirdiği zulümden memnun davranır. Dadı onu ancak, eğer aşkını itiraf edip laf söz konusu edecek seviyeye düşürür ise sevgilisinin incineceğini söyleyerek onu teskin eder.

Bu tavrından ol olur mı hoşnûd

Sen kâsîd olasin ol da maksûd (Üstüner , 2020: 114 s./952 b)

Ayrıca iki ana kahraman kadının aşklarının gün yüzüne çıkması ve bunun hakkındaki konuşmalarının şekli de farklılık göstermektedir. Şîrîn aşkını doğrudan itiraf etmemiş bu aşk Mehîn Banu tarafından tahmin edilmiştir. Mehîn Banu ve Şirin arasında aşk, açıkça veya tartışma şeklinde konuşulmadan Mehîn Banu'nun Şirin' e söylediği nasihatler üzerinden anlaşılır. Ancak Cânân aşkını itiraf eder ve ona sahip çıkarak dadısı ile tartışma yaşar. Şîrîn'in dönemin kadın profiline daha uygun olması için daha utangaç, ağır başlı, iffetli ve açıkça söylemeden ne yapmasının gerektiğini bilen bir kadın olarak yer aldığını Cânân ise değişen toplumun etkilerini bünyesinde taşıyarak hem aşkına sahip çıkan bunu itiraf etmekten çekinmeyen hem de yerleşmiş toplum ahlakının beyanı olan ağır başlı olma rolünü de üstlendiğini görmekteyiz.

Canan sevgiliye âşık ve ona yakınlık gösterir, aşkını belli etmekten geri kalmaz ancak sevgilisinin ona ona iltifat etmemesi onu üzer ve âşık bir kadının istenmemesinin toplumda ne kadar kötü bir durum olduğunu anlatan bir mektup yazar. Sitemli mektubunda sevgilisinin ona karşılık vermesini ister.

Nâm- zedin alamayınca şehver

Elbette kalur evinde duhter (Üstüner ,2020: 94 s./ 791 b)

Eğer erkek kızı almasa evde kalacağını söyleyen sitemli Cânân sevgilisinden karşılık bekler. Şîrîn ise aksine hikâyenin başından beri hep istenilen kadın olmuştur. Güzelliğiyle büyülediği sevgilisi onu görmeden istemiştir.

Cânân sevgilisi tarafından iltifat görür ve istenilecek iken araya rakip girer ve rakip ile savaşmak istese de yine sevgilisinin incineceğini düşünerek durur. Kendisini istemeye gelen sevgilisine şart koşulur ve bu zorlu mücadele döneminde Cânân Can' nın yanında zaman zaman yer alarak güçlü, sadık, vefalı sevgili kadın rolünü alır. Şîrîn ise rakiplerinin oluşuna sükûnet gösterir ve ancak rakiplerinin ölümü ile sevgiliye kavuşabilir.

Bu iki farklı dönemdeki iki kadın kahramanla gerek dönemin toplumsal değerlerinin yaptırım gücü, gerek âşıkların kendilerine yaklaşımları, gerek kendilerine ait görevlerinin farklılığı nedeniyle aşklarının etkileri, sonuçları, davranışları benzerlik gösterdiği gibi birçok noktada da farklılık göstermektedir.

2.2 Şerm

Mesnevîde Cânân'ın dadısı olan bu kadın şefkatli, güzel, gönül alıcı ah edene arkadaş olan şeklinde fiziki özelliklerinden çok kişisel özellikleri ile tasvir edilmiştir. Şerm, hikâyedeki konumu bakımından Mehîn Banu ile paralellik göstermektedir. Mehîn Banu gibi ana kahraman olan kadının yardımcısı, yol göstericisi, koruyan ve muhafaza edeni, iffet ve namus kavramlarını benimseyip bu hususta dikkatli olmasını öğütleyeni konumundadır.

Şerm Mehîn Banu'dan farklı olarak Cânân 'ın aşkına başta anlayış göstermez ve durumu anladığı gibi Cânân ile bir tartışma içine girer . Aşkın utanılacak bir şey olduğunu sır gibi saklanması gerektiğini düşünür.

Nâmus ile âri itme ifnâ

Agyara bu razı açma aslâ (Üstüner ,2020: 111 s./923 b)

Ancak Cânân aşkından vazgeçmeyip bunu yaşamayan birine tarif etmenin zor olduğunu söyler. Anlaşılan Şerm bekar bir kadındır ve Mehîn Banu ile bu noktada da ortaklık göstermektedir.

Tatmayana hiç olur mı ifşâ

Bir hâl ki kâle gelmez aslâ (Üstüner ,2020: 106 s./894 b)

Şerm Cânân' ı tartışma ile utanma duygusu ve namus kavramının önemi ile durdurmayacağını anlayınca böyle davrandığı sürece sevgilisinin incineceğini söyler ve kendini belli etmemesini tembihler. Şerm onu erkeklerden korumak ister ve bu aşk acısı çeken kız yüzünden emeklerinin boşa gittiğini düşünür.

Şîrîn ile Mehîn Banu'nun aşk konusundaki uyumlu ahlak yapıları, davranışları Cânân ile Şerm arasında görülmez aksine bu iki kadın zıtlık ile tartışırlar.

Şerm günümüz kadın kavramının mahiyeti hakkındaki tartışma konusunun önemli noktalardan birine değinmektedir. Kadın mı? Kız mı? Toplumda kadının, kadınlık sıfatını taşıyabilmesi için erişkin, bunun daha derin yapıda anlamı evlenmiş olması gerektiği şeklindeki görüştür. Şerm de 18. yüzyıl toplumunda kadın kavramının niteliğini bize Cânân ile tartışırken sunmaktadır.

Âyineveş olma yüzi açık

Duhtersin olur mı sana lâyıık

(Ayna gibi yüzü açık olma! Sen kızsın! Sana hiç yakışır mı?)

(Üstüner ,2020: 115 s./954 b)

2.3 Cadı Kadın

Cadı vuslat için yola çıkan sevgiliyi yolundan etmek için hikâyeye dahil edilir. Koca karı, kulağı fil kulağı gibi, ağzı cehennem deresi, fitneci, memeleri ayı tulumu gibi, gözleri kanlı zehir dolu, kirpikleri kazma, çirkin, pis, çirkin yüzlü şeklinde tasvir edilmiştir.

Menhus u muhannes idi kâfir

İblis gibi o kanlu sâhir. (Üstüner ,2020: 158 s./1321 b)

Büyücü, şeytan tasvirli bu kadın Cânân' ın sevgilisini Can'ı kandırıp öldürmek ister, Cânân bu olaya müdahil olur ve aşkı için bu cadı kadını öldürtür. Hüsrev ü Şîrîn' de yer alan Acuze kadın gibi bu Cadı kadının amacı sevgililerden birine zulmetme ona kötülük etmektir.

Mesnevîde güzel olarak anlatılan iyi kadınlara karşın bu kadınlar olabildiğince çirkin ve kötülüğün timsali halindedir.

SONUÇ

Çalışmamızda söz konusu olan mesnevilerin kadın kahramanlarının özellikleri benzerlik ve farklılık yönleriyle ele alınmıştır. Bu kadınlar dönemlerinin; sosyokültürel yapısını, inancını, siyasi dünyasını, kadın olarak var olmanın anlamını ve gerekçelerini bize sunmaktadır. Farklı zaman dilimlerinde yazılmış olmalarına karşın ortak kültürün mirası olan bu eserler bize kadının; iffetli, namusunu koruyan, varlığı toplumun egemen gücü ile belirlenen (eş, baba, soy..), güzel kadının cezbedici güzelliği ile erkeği etkileyen çirkin kadının ise kötülük temsili şeklinde tasvir edilen, itaatkar ve aşk ile imtihan edilen, bazen güçlü bir hükümdar dahi olsa bu kadın gücünün bedeli evli olmaması olarak anlatılan, bilek gücü sahibi kadınların ise bu gücü ancak sevgili uğruna kullanan, güç kuvvet (devlet sahibi) sahibi olan kadın da bir erkeğe vardıktan sonra bu güçten vazgeçen kişi veya kişiler olduğunu ve toplum içinde bu şekilde anlam kazandığını göstermektedir.

Hüsrev ü Şîrîn mesnevîsinde; Şîrîn, Mehîn Banu, Meryem, Acuze kadın, Şîrîn'in Cariyeleri adlı kadınlar, Cân u Cânân mesnevîsinde ise Cânân , Şerm ve Cadı Kadın adında üç kadın

bulunmaktadır. Bu iki eserin mukayesesinde Şîrîn ile Cânân, Mehîn Banu ile Şerm birbirine denk diyebileceğimiz ortak özellikleri ve rolleri paylaşan kahramanlardır. Şîrîn, Cânân gibi aşkı uğruna cefa çeken zahmet gören bir kadın olmakla birlikte bir devlet hükümdarı olup, ata binen kılıç kullanan ok atan güçlü bir kadın profilindedir. Cânân da eğitimiyle, sıradışı doğumuyla farklılık yaratsa da bu iki kadın âşık oldukları kişi uğruna sahip oldukları gücü bir kenara bırakıp onlar için mücadele eden sabır ve sükûnet gösteren kadınlardır. Dönemin toplumunda kadın hangi güce sahip olursa olsun erkek karşısında “aşk” adı altında boyun eğen kişi olmuştur. Bu noktada hükümdar kızı olan Meryem dahi örnek gösterilebilir ki varlıklı güçlü aileye sahip olması onun hürriyeti ve gücünü ona vermez.

Hükümdar olan Mehîn Banu ile emekçi dadı rolündeki Şerm güçlü, tek başına yaşayan, bir erkek kahraman ile anılmayan birer kadın kahraman konumundadırlar. Bu iki kadından biri bir devleti yöneterek diğeri bir çocuk büyütürken emek veren emekleri ile hayatlarını idame ettiren kadınlardır. Gerek bilinçli gerek bilinçsiz bu hikâyelerde yer alan kadınlar öyle derin bir yapı ile aktarılmıştır ki okur veya dinleyici güç sahibi olacak olursa eşsiz/aşksız kalacağını ya da eş/aşk isteyecek olursa da gücünü göz ardı edecek kadar gözü kara olması gerektiğini zihin alt yapısına yerleştirir.

Bu anlatılanlar gerek mesnevi gerek hikâye gerek roman adlı anlatı araçları ile yüzyıllarca nesilden nesle aktarılıp kadının mahiyetini, toplumun idealize ettiği şekilde yaratmıştır.

Acuze kadın ve Cadı Kadın ortak özellik gösterip kötülüğü temsil eden birer kadın rolündedirler. Kötülüklerin yaratıcısı ve temsilcisinin kadın olması bize kadının toplum içindeki değerini göstermektedir. Burada kadın kötü fitneci ve çirkindir.

Klasik Türk edebiyatında sevgili/âşık konumundaki kadının tasviri mesnevi nazım şeklinde de kendi varlığını korumaktadır. Şîrîn, Cânân ve Meryem Klasik Türk edebiyatında tasvir edilen güzellikte olan kadınlardır. Bunlar; boyu selvi, kaşları yay, dudakları gonca, yüzleri güneş gibi parlak, mis kokulu, yanaklar al al, saçlar siyah vb. mazmunlarla tasvir edilmiştir.

Hüsrev ü Şîrîn mesnevîsinde yer alıp Cân u Cânân mesnevîsinde yer almayan veya ona denk kahraman bulunmayan kişiler; Meryem (Şîrîn’in rakibi), Şîrîn’in Cariyeleri’dir. Meryem Şîrîn’in rakibi cariyeleri de yardımcıları rolündedir. Cânân’ın rakibi ise bir erkektir.

Kadın kahramanlar (cadılar hariç) inançlı kadınlardır. Burada hangi konumda olursa olsun kadının inançlı olması en temel özelliğidir. Hatta bu kadınlar dinine o kadar çok bağlılar ki hakka sığınmayı eksik etmezler, dua edip yaratıcının işaretlerine güvenirlere. Mehîn Banu yeğeni kaçtıktan sonra yas tutar ve o süreçte gördüğü bir rüyaya riayet eder. Böylelikle inançlı olan bu kadın Hakk’ın işaretine sığınıp tevekkül eder.

Kadın mekânsal olarak kısıtlı alanlarda görülür, bu alanlar; saray, ev, bahçe, okul gibi yerlerdir. Kadının mekân ile kısıtlı ilişkisi onun sevgiliye âşık olma yolunu /şeklini da etkilemektedir. Bir şansdır ki Cânân sevgilisi ile aynı okulda olduğu için onu görerek ona âşık olur ancak Şîrîn sevgilisinin resmini görerek âşık olmuştur. Bu da bize kadının sosyal hayat içinde sınırlı yaşayış alanı nedeniyle mucizevi diyebileceğimiz yollar ile âşık olduğunu gösterir. Aynı şekilde kadının toplum içinde görünmez oluşu erkeğin de ona âşık olmasını farklı yollar ile gerçekleşmesine sebep olur. Hüsrev (Şîrîn’in sevgilisi) Şîrîn’e nediminin anlattığı mübalağa ile âşık olur.

Önemli bir diğer husus kadının sosyal yaşam içinde iletişim kurması ve iletişimi kurduğu kişilerin kadın olmasıdır. Muhafazakâr bir kültür temsilcisi olan bu kadınlar utanma, korunma gibi duygular nedeniyle daha çok kadın kahramanlarla iletişim halinde olmuşlardır. Bu kadın kahramanların ailenin erkek kişileri (baba, erkek kardeş ...) ile veya yabancı bir erkek ile süreklilik gösteren bir iletişim içerisinde olmadığını görmekteyiz.

“Kadın kahramanlarının sosyal kimlikleri ve rollerinin doğrudan kendi kişiliklerinden kaynaklanan özellikleriyle değil, genellikle erkeğin hayatı içindeki veya yanında oynadığı role veya erkeğin onlara verdiği değere göre tanımlandığı görülmüştür.” (Çetinkaya , 2008)

Yukarıda da belirtildiği gibi bu kadınlar hür kişilikleri ile değil olması idealize edilmiş kişiler olarak karşımıza çıkmaktadır. Evinden kaçıp sevgilisine kaçan Şîrîn iffet, namus gibi kaygıları taşıyamaz iken bir erkeğin hafif meşrep bir kadından hoşlanmayacağını ve bunun doğru olmayacağını söyleyen yakının kişiliğine bürünür ve artık o da muhafazakâr bir rol oynar. Aynı şekilde Cânân için de bu durum geçerlidir. Eğer aşkı ifşa olursa sevgilisinin kendisini isteyen bir kadının toplum tarafından bilinmesini hoş karşılamayacağını söyleyen dadısının öğütleri ile susmayı tercih eder evliliği bekler.

Aşkın temsili olan baş kahraman Cânân' ın, sevgilisi tarafından istenmeme kaygısı buna ilaveten bir erkeğin bir kadın tarafından isteniyor olabilmesi erkeğin zayıflığını temsil etmesi, aşkın bile kadına ancak erkeğin merhameti ile sunulduğunu göstermektedir.

Kadını, kadının toplumdaki yerini, fiziki ve psikolojik özelliklerini kültürel değerlerini, kimliklerini; çalışmamız boyunca hiçbir cinsiyetin diğer cinsiyetten hiçbir şekilde üstünlüğü olmadığını bilincinde olarak birini diğerinden üstün görme kaygısı ve amacı taşımayarak inceleyip değerlendirmeye çalıştık. Hüsrev ü Şîrîn ve Cân u Cânân mesnevilerinde bu incelemelerin yapılması her iki eserin çift kahramanlı bir aşk hikâyesi olması, kadının bu edebi türde zenginçe anılması ve Cân u Cânân mesnevîsi hakkında henüz çokça söz söylenmemesi gibi gerekçelere dayanmaktadır.

Çalışmamızda 16. yüzyıl ve 18. yüzyıl ' da yaşadığı varsayılan kadın ve kadın kahramanların özelliklerini aktarmaya çalıştık. Elbette bu hikâyelerin birer sanat eseri olduğunu ve realiteyi bize sunmak gibi birer gayeleri olmadığını bilmekteyiz. Fakat yine de sanat eserlerine yansıyan kahramanların ne olursa olsun yaşanan dönemden izler taşıyor olması ve incelenen eserlerdeki veriler bizlere 16. ve 18. yüzyılda şiire yansıyan kadın kahramanların özellikleri ile alakalı bir inceleme yapma fırsatı sunmuştur.

Elbette ki doğruluğunu veya yanlışlığını savunduğumuz bir kadın profilin gayesi içerisinde değiliz, muhakkak ki her toplumun değer yargıları kendilerine göre en ulvi yargılardır ancak; kadının kendi yegâne benliği ile varlığını göstereceği ve bu zengin varlığı ile nice dünyalara ışık olmasını umut ederiz.

Kaynakça

Aktan, Muhammed F. (2020). İstanbul Üniversitesi Yazma Eserler Kütüphanesi T.6739 Numaralı Eserin Tetkiki. *Turkish Studies – Language*, 15(2), 573 – 585

Bingöl, Ulaş (2013). Hüsün ü Aşk Mesnevisinde Şahısların Dünyası. *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim (TEKE) Dergisi*, 2(4), 206-229.

Çetinkaya, Ülkü (2008). *Aşk Mesnevilerinde Kadın (Yusuf u Züleyha ve Hüsrev ü Şîrîn Mesnevileri)* Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Doktora tezi, Ankara.

Kazan Nas, Şevkiye (2017). *Celîlî'nin Hüsrev ü Şîrîn Mesnevisi (İnceleme – Metin)*: Palet Yay. Konya

Öztoprak, Nihal (hızl.) (2000). *Reffi-i Âmidî. Cân u Cânân: İncelenme – Hüsün ü Aşk ile Karşılaştırma – Metin*. İstanbul: Türk Gev. Yayınları.

Sırrı Levend, Agah (1967). “Divan Edebiyatında Hikâye” *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı-Belleten*, 15, 71-117.

Şahin, Ebubekir S. (2013). Hüsni ü Aşk'ın izinde yarım kalan bir mesnevi: Naz u Niyâz. *Türkoloji Dergisi*, 20(1), 145-184

Tunç, Semra (2010) “Klasik Türk Şiirinde Kadın Şahsiyetler” *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Cilt:3 Sayı: 15

Türkdoğan, Melike (2011). Aşk Mesnevileri ve Gazellerdeki Sevgili İmajına Dair Bir Karşılaşma. *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, (29), 111

Üstüner, Kaplan (2020). *Hüsni ü Aşk'a Nazîre Cân u Cânân – Refi'-i Âmidi*: H Yay. İstanbul